Pétervári Zsolt

A GULYÁSKOMMUNIZMUS LEGFŐBB MÍTOSZA

Valóban a rezsim eladósodása volt a relatív jólét ára?

Az alábbi tanulmányomban a közgondolkodást és a releváns szakmai diskurzusteret egyaránt máig domináló azon kései Kádár-korszakbeli mítosz megcáfolására vállalkozok, melynek értelmében a konszolidált szocializmus relatív jóléti konstrukciója főként nyugati hitelforrások bevonásával vált évtizedekig finanszírozhatóvá. Állításom szerint a rezsim fénykorában általánossá váló lakossági túlmunka teremtette meg a kedvező életszínvonal reálgazdasági alapjait. A középtársadalom alig részesült a nyugati devizahitelekből, ugyanis azok a hidegháború – mindkét oldali – intézményrendszerének célkitűzéseit szolgálták.

Hiánypótló kutatások zajlanak napjainkban a Kádár-rendszer valós viszonyainak pontos feltárása céljából. E – hazánk legújabb kori történelme szempontjából elsődleges jelentőségű – jelenkorkutató szakterület egyik legkiemelkedőbb alkotójaként Borvendég Zsuzsanna több tanulmánykötetében[1] részletekbe menően felvázolta a titkosszolgálatokkal összefonódott – egykori ÁVH-s veteránok dominálta – külkereskedelmi vállalati hálózat gazdasági tevékenységét. Jelen tanulmány tárgyát – habár írásom tematikai szempontból számos ponton illeszkedik a fenti gazdaságtörténeti eredményekhez – nem e hatalompolitikai szisztéma működési módjának feltárása képezi. Írásom a rendszerváltás időszakára egy főre vetítve világelsőnek számító magyar külső adósságállomány létrejöttének mikéntjére fókuszál, illetve a gyorsan kialakuló adósságtömeg felhasználási irányaira. Állításom szerint a viszonylagos kádárista jólét megteremtője a háztáji gazdálkodás kereteivel és a GMK intézményével fémjelzett hazai második gazdasági szférát működtető magyar középtársadalom produktivitása volt. A hazai középosztály idősebb korosztályainak kedvezőtlen élettani mutatói, ahhoz kapcsolódóan a születéskor várható élettartamnak a nyugati trendtől való tartós elmaradása, valamint a két emberöltőn keresztül kontinensünk egyik legmagasabb munkaóraszámával mérhető realizált túlmunka-mennyiség együttese tette egzisztenciálisan elfogadhatóvá generációk számára a kádári

[1] Borvendég Zsuzsanna: *Az impexek kora*. Köröstárkány–Balatonfőkajár, 2020,[2] Kárpátia Stúdió. Uő: *A hálózat pénze*. Köröstárkány–Balatonfőkajár, 2020, Kárpátia Stúdió.

évtizedeket. Az ország időközben lezajló nagyfokú külső eladósodásának a lakossági fogyasztási szint fenntartásában nem volt érdemi szerepe, sőt tartósan inkább gyengítette azt.

I.
MÍTOSZ ÉS VALÓSÁG: AZ ADÓSSÁGPÁLYA GYORS ROMLÁSA AZ ÉLETSZÍNVONAL TÜKRÉBEN

A rendszerváltó fordulat tematizálása terén rendkívül eredményesnek mutatkozó neoliberális technokrácia szubkulturális fórumai az 1980-as évektől kezdődően összekapcsolták a keleti tömb államai és a korábbi történelmi korszakok viszonylatában valóban kedvezően alakuló – azonban a korabeli nyugati szinthez arányaiban alig közelítő – kádárista életszínvonal kérdését a *szamizdat* sajtóban tényként kezelt adósságkrízissel.

A második nyilvánosság vezető fórumának számító *Beszélő*ben közreadott egyik rendszerváltozás előtt készült interjúban példának okáért a Kádár-rezsim utolsó másfél évtizedében felhalmozott 18 milliárd dolláros külső devizaadósság kialakulásáért főként a jóléti szint megőrzésére irányuló kormányzati politikát tették felelőssé. Az akkor még illegális hetilapban közreadott – Sebők Miklós nevével fémjelzett – anonim gazdaságértékelő interjú mégis korszakalkotónak tekinthető. Ugyanis abban a sorok között rávilágítanak az USA irányából váratlanul érvényesülő korabeli hitelezési moratórium kiváltó okaként azon deklarált washingtoni külügyminisztériumi álláspontra, miszerint a rendszerváltozási hullámot megelőző emberöltő során kibontakozó – a szovjet csatlós államokat preferáló – devizahitelezés áttételesen a Szovjetunió fegyverkezési programját szolgálta az 1970-es és '80-as évtizedben.[2]

„(…) a szovjet csatlós államokat preferáló (…) devizahitelezés áttételesen a Szovjetunió fegyverkezési programját szolgálta az 1970-es és '80-as évtizedben."

Az interjú azon – máig kevéssé ismert – tényre is rávilágít, miszerint a magyar államadósság 1984 és 1988 közötti négy esztendőben megduplázódott, mely katasztrofális pénzügyi tendencia az akkor már csaknem egy évtizede érvényesülő restriktív költségvetéspolitika fényében nyilvánvalóan nem volt a lakossági túlfogyasztás számlájára írható. Ugyan a központi jelentőségű kérdéskör – nevezetesen a gyors eladósodási pálya kiváltó okainak feltárása – a korszak diskurzusaiban rendkívül elnagyoltan volt csak jelen, egy halovány posztkommunista kísérlet mégiscsak érvényesült a történész szakmán belül a helyzet valós alapjainak érzékeltetésére. A rendszerváltozás utáni évtizedben Földes György baloldali történész közreadott egy művet, melyben az akkor már egy évtizede választ igénylő kérdés taglalására tett bátortalan kísérletet. *Az eladósodás politikatörténete, 1957–1986* című (1995-ben közreadott) művének minden – a múlt rendszer reformidentitásmítoszát erősítő – dezinformációs törekvése ellenére vitathatatlan érdeme, hogy ismét a hazai értelmiségi diskurzustér részévé tette a magyar államadósságállomány valós okainak vizsgálatát. Utóbbi kérdéskör vonatkozásában rávilágított a korabeli magyar kormányzat függelmi helyzetére, valamint a szovjet érdekek és szempontok központi jelentőségére az adósságpálya alakulása terén.[3]

[2] L. M.: Az eladósodás háttere. *Beszélő* (Budapest) I. évf. 3. sz. (1981. október) Online: http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-eladosodas-hattere. (Valamennyi internetes hivatkozás utoljára megtekintve: 2023. február 24.)

[3] A hivatkozott könyvet a Múlt-Kor című történelmi szakportál szemlézte: https://mult-kor.hu/cikk.php?id=18983.

A neoliberális dominanciájú hamis diskurzustérnek betudható módon a hazai társadalom téves ismeretekkel rendelkezett saját – a kádárizmus érett korszakában felmutatott – teljesítménye vonatkozásában. A kapcsolódó felmérések tanúsága szerint a népesség túlnyomó többsége főként a rezsim megítélése terén mutatott erősen nosztalgikus értékvonzalmakat, ahelyett, hogy saját pótlólagos teljesítményének, illetve túlmunkájának tudta volna be az államszocialista korszak viszonylag kedvező életszínvonalát:

> „A GfK Hungária 2008-as közvélemény-kutatása szerint a többség úgy véli, hogy a 20. század Magyarországának legboldogabb időszaka a rendszerváltás előtti világ volt. 62 százalék állította ezt, míg a rendszerváltás utáni időszakot csak 14 százalék mondta legboldogabbnak. Ráadásul a Kádár-korszak képe szépült a 2001-es, hasonló felméréshez képest. A Medián egy 1999-es közvélemény-kutatásán az jött ki, hogy a legnépszerűbb 20. századi magyar politikus Kádár János. A kutatást 2006-ban megismételték, és az eredmény nem változott."[4]

Az idézett online cikk a társadalmi többség nosztalgikus közelmúltképének tudja be a népesség körében tapasztalható antiparlamentáris értékrendi fordulatot is, mely tendencia érzékelhető terjedését 2009-ben országos mérés is vitathatatlanul alátámasztotta. Az írás azt is megállapítja:

> „1991-ben még a magyarok 74 százaléka üdvözölte a többpártrendszert, 2009-ben már csak 56 százalék mondta azt, hogy örül neki".[5]

A fokozott privatizációs politika következtében előálló számottevő költségvetési pluszbevétel révén, valamint a GDP-bővülés 1996-os megindulásának betudhatóan átmenetileg normalizálódó hazai adósságpálya a 2008-as globális világgazdasági krízis kirobbanásakor, illetve azt követően egyre inkább a közvélemény fókuszába helyezte az adósságállomány kérdéskörét. A kapcsolódó diskurzustér átfogó átalakítását a jegybanki apparátus és a Monetáris Tanács soraiban domináns kései államszocialista technokrácia reprezentánsainak háttérbe szorulása tette lehetővé a korábbi MNB-csúcsvezetés mandátumának lejártát követően, 2013-tól kezdődően.

II.
Az eladósodás valós okai és tényleges mértéke

Az ezt követően közreadott – a korábban állandósuló sok évtizedes jegybanki adatszolgáltatási hiátusokat kiküszöbölő – műhelytanulmányok lehetővé tették további kutatások elvégzését a tárgykörben. Először 2016-ban készült hozzávetőleges pontosságú kalkuláció a magyar államadósságpálya kádárizmus alatti alakulásáról. Egyenesen megdöbbentő, hogy a rendszerváltó fordulat kimenetelét alapjaiban befolyásoló folyamatok tárgyában a jegybankban alig maradtak fenn részletekbe menő kimutatások, így külön módszertant kellett kialakítani a vonatkozó iratállomány terén máig tapasztalható hiányosságok legalább részleges pótlását célzó

[4] A kutatásokat az Index hírportál szemlézte 2012. május 5-én közreadott cikkében: https://index.hu/belfold/2012/05/25/kadar_zsirjat_nyogi_a_magyar.

[5] Uo.

számítások elvégzéséhez. E kutatási beszámoló tanúsága szerint napjaink magyar államadósságának 70%-a a teljes foglalkoztatottság bármi áron történő fenntartására fókuszáló Kádár-éra adósságállományából következő árfolyamveszteség, valamint kamatoskamat-tartozás. Fontos kiemelni, hogy 1973 és 1989 között nominálisan megtízszereződött (!) a magyar állam adóssága (2 milliárd dollárról 20 milliárd dollárra emelkedve), melynek nyilván nem lehetett oka pusztán a lakossági túlfogyasztás, hiszen ilyen mérvű fogyasztási dinamikát nem rögzítettek a korabeli statisztikai mérések. Emellett a jegybanki tartalékok alakulása se indokolt ilyen irányú devizahitel-lehívást, ugyanis a tényleges jegybanki devizatartalék-állomány hozzávetőlegesen 1 milliárd dollárra rúgott a tárgyalt időszak átlagában. A bruttó nemzeti össztermék arányában a korszak kezdetén mért 9,2%-os GDP arányos államadósság a rendszerváltásra 66,5%-ra emelkedett.[6]

A fenti becslés eredményeként rögzítésre került az adósságdinamika kiváltó okainak sora, mely tényezőkön belül a szerzői kör az elhanyagolható mérvű lakossági túlfogyasztás mellett, illetve helyett a jegybanki apparátus fémjelezte adósságmenedzsment-folyamatok szakmai hibasorozatát, valamint a korabeli monetáris szakpolitika alapvető hiátusait jelöli meg:

> „a jegybank a deviza-átértékelődések szempontjából szinte minden esetben a lehető legkedvezőtlenebbül választotta meg az adósságfelvétel devizáját. 1973 és 1980 között többnyire svájci frankban volt nyilvántartva a külső adósság – az alpesi deviza árfolyama azonban ebben az időszakban két és félszeresére erősödött a dollárral szemben. 1981 és 1984 között viszont már inkább dollárban adósodtunk el – pont akkor, amikor a dollár árfolyama jelentősen erősödött a többi devizával szemben. 1985-től túlsúlyba került a japán jen és a német márka, ezeknek a devizáknak az árfolyama is rövid időn belül megduplázódott".[7]

Az első látásra szinte megmagyarázhatatlannak tűnő adósságdinamika a fenti jegybanki hibasorozat következtében oda vezetett, hogy a rendszerváltáskor számontartott államadósságtömeg mintegy feléért a monetáris politika hibái folytán előálló árfolyamveszteség tehető felelőssé. E tételek összessége az időszak egésze vonatkozásában önmagában hozzávetőlegesen 10 milliárd dollárra tehető. A kutatás megállapítása fényében egyenesen megdöbbentő, hogy a 20 milliárd dolláros rendszerváltó államadósság-tömegen belül a lakossági túlfogyasztás mértéke mindössze 0,5 milliárd dollárt tett ki, mely tétel még a kamatjaival együtt is elenyészőnek tekinthető (legfeljebb 4 milliárd dollár mértékű). Az egyébként is mérsékelt lakossági túlfogyasztás inkább az 1970-es évek során realizálódott, melynek mértékét maximálisan korrigálta a '80-as években sikerrel végrehajtott (a külkereskedelmi-mérlegegyensúlyt nyugati relációban helyreállító) kormányzati fiskális restrikciós programok sora.

Az imént idézett tanulmány legmeglepőbb – a magyarországi eladósodást hidegháborús kontextusba helyező – részének azon megállapítás tekinthető, amikor Magyarország kapcsán a szerzők rávilágítanak egy összességében 3 milliárd dollárra tehető továbbhitelezett deviza-

[6] A felmérést az Origo hírportál ismertette 2016. február 8-án: https://www.origo.hu/gazdasag/20160208-allamadossag-kulso-adossag-deviza-jegybank-hitel-szabo-gergely.html.

[7] Uo.

adósság-tömeg létére. A vélhetően a Szovjetunió iránymutatása mentén hidegháborús fegyverkezési céloktól vezérelve a harmadik világhoz vagy a szocialista szövetséges tömbhöz tartozó országok felé továbbhitelezett deviza-forráskihelyezés a rendszerváltozást követően sohasem tudott megtérülni hazánk számára az érintett országok államcsődje folytán. E devizában – többnyire amerikai dollárban – denominált tőketartozás kamatoskamatjaival együtt később beépült a rendszerváltó Magyarország adósságállományába, annak szerves részét képezve. A korábban részletekbe menően bemutatott árfolyamveszteségen túlmenően előálló adósságállomány-tömegnek közel harmadát (!) tette ki ezen egyetlen tétel. A tanulmány megállapítja:

> „további 3 milliárd dollárral csak azért nőtt az államadósság, mert a jegybank a szükségletein túl vett fel hitelt, amit továbbhitelezett harmadik országok felé – mint például Irak, Nigéria, Észak-Korea, Kuba, vagy éppen a Szovjetunió".[8]

A hivatkozott tanulmány kapcsán több szakértőt is megkérdezett az országos gazdasági sajtó, akik egybehangzóan állították, hogy az 1973 és 1989 között egészen pontosan 2,1 milliárd dollárról 20,4 milliárd dollárra emelkedő magyar államadósság-növekedési dinamikát nem magyarázhatja a lakossági túlfogyasztás mellett az olajárak emelkedése sem. Ugyanis a magyar adósságkrízis kialakulása vonatkozásában meghatározó időszakban közel 19 milliárd dollárnyi adósságnövekmény nem származhatott e tényezőkből. A fenti kutatás feltárt és részlegesen újraközölt olyan korábbi, az „MNB műhelytanulmányok" sorozatban 1992–1993 során közreadott tanulmányokat, melyek ugyan a rendszerváltó magyar diskurzusnak se tudtak súlyuknak megfelelően részévé válni, azonban jelentőségük egyenesen felbecsülhetetlen. A feldolgozott adatsorok alapján az MNB-szakértők már akkoriban kimutatták, hogy a lakossági túlfogyasztás még a kamatoskamatokkal együtt is legfeljebb 3,7 milliárd dollárnyi adósságtömeg kialakulásáért tehető felelőssé, ami még egyötöde sincs a rendszerváltáskor számon tartott adósságtömegnek. Vagyis a túlfogyasztás legfeljebb a hazánk felől a harmadik világ és a szocialista államok irányába továbbhitelezett fentebb tárgyalt adósságrész mértékével azonos. Az állami jóléti juttatások révén hedonizáló 20. század végi szocialista újközéposztályok mítoszát alapjaiban kérdőjelezi meg annak tényszerű megállapítása, miszerint az államszocialista elit még a generációk sorára eladósított magyar állampolgárok számára se juttatott többet a felvett devizahitel-forrásokból, mint a hazánkkal akkortájt (kényszer)szövetségben álló országoknak. A korabeli Magyarország viszonylagos jóléte – a számok tükrében könnyen belátható – nem származhatott külső forrásokból, azonban az országot sújtó – a hibás forrásfelhasználás és a téves adósságmenedzsment miatt egyre fokozódó – adósságteher folytán nemzetgazdaságunkra háruló akut devizatörlesztési nyomás már a '80-as évek legelejétől kezdődően kifejezetten rontotta a mindenkori magyar életszínvonalat.[9] A rezsim elsőszámú reprezentánsai mai kifejezéssel élve kommu-

„(…) a konszolidált szocializmus relatív jóléti konstrukciója főként nyugati hitelforrások bevonásával vált évtizedekig finanszírozhatóvá."

[8] Uo.

[9] A tanulmány további részletei a Portfólió című gazdasági szakportálon jelentek meg 2016. január 22-én: https://www.portfolio.hu/gazdasag/20160122/igy-keletkezett-a-magyar-allamadossag-225866.

nikációs technikák alkalmazásával próbálták elfedni, illetve viszonylagossá tenni a rendszer jóléti öndefiníciója és a reálfolyamatok között feszülő disszonanciát. Marjai József az IMF-küldöttséggel 1983-ban folytatott egyik egyeztetése során a nemzetközi szervezet illetékesei előtt minderről az alábbiak szerint nyilatkozott:

> „a politikai helyzet máris megváltozott. Eddig azt mondták a lakosságnak, hogy kemény munkával már a közeljövőben emelkedik az életszínvonaluk. Most viszont az üzenet az, hogy még keményebben kell dolgozni, hogy megőrizzék a színvonalat, és még nagy erőfeszítésekre van szükség, hogy visszatérjenek a jobb idők".[10]

III.
A kései kádárista technokrácia szerepe az eladósodásban

Az államcsőd elkerülése a késő kádárista technokrácia hamis öndefiníciójából fakadó mítoszszal szemben nem a rezsim kimagasló nyugati reputációjából vagy a késő kádárizmus szakértői hátterének világszínvonalú teljesítményéből fakadt, hanem a máig elfogadott hamis tévhittel ellentétben a korabeli magyar vállalati (főként termelőipari) szféra relatív külpiaci versenyképességének és a lakosság teherbírási hajlandóságának tudható be. Ráadásul tovább árnyalja a korabeli reálgazdasági viszonyokról utólag alkotható korántsem kedvezőtlen képet, hogy az ország ezen időszakban többször külkereskedelmi többletet volt képes produkálni. A hibás jegybanki és kormányzati adósságmenedzsment következtében a devizahitelezési anomáliákból fakadó átváltási árfolyamveszteségek kumulálódó állománya vezetett a korabeli devizaadósság megtízszereződéséhez, miként azt a hivatkozott kutatás összegzése is megállapítja:

> „[a hazai deviza-államadósságon belül] 1973 és 1980 között főleg a svájci frank volt a meghatározó, a frank a német márkával együtt 75 százalékot tehetett ki, a dollárban lévő adósság mindössze 25 százalék lehetett. 1981 és 1984 között a dollárban felvett adósság aránya nőtt a 25 százalék körüli értékről 60 százalékra. 1985-től a japán jen és a német márka súlya nőtt és pár év alatt ezek az alacsony kamatozású devizák aránya 70 százalékra nőtt, a dollár aránya pedig 30 százalékra csökkent. (…) 1973 és 1980 között a frank közel két és félszeresére erősödött. 1981 és 1984 között a dollár erősödött; 1985 után pedig a jen és a márka értéke megduplázódott a dollárhoz képest. (…) Különösen nagy volt a veszteség 1978-ban, amikor svájci frank 34 százalékot erősödött egy év alatt a dollárhoz képest, valamint 1986-ban, amikor a jen, márka, frank csaknem 40 százalékot erősödött a dollárhoz képest. Az árfolyamveszteség közvetlenül 5,5 milliárd dollár adósságnövekedést okozott, annak kamatjai pedig további 4,4 milliárd dollárt, így összesen közel 10 milliárd dollárral növelte az adósságot az árfolyamveszteség."[11]

Az utóbb idézett tanulmány összegzésében olvasható megállapítás szerint a rendszerváltáskor nyilvánosságra kerülő államadósság-tömegen belül a túlfogyasztás 4 milliárd dollárt tett ki mindössze, az árfolyamveszteségek 9,8 milli-

[10] Mong Attila: *Kádár hitele. A magyar államadósság története, 1956–1990*. Budapest, 2012, Libri, 231. o.
[11] Uo.

árd dollárt, a kezdeti adósságállomány kamata 2 milliárd dollárra tehető, míg a hitelkihelyezésből fakadó veszteségek összesített értéke hozzávetőlegesen 3 milliárd dollárt tett ki. Ugyanezt a negatív tendenciát más források is alátámasztják:

> „Az MNB kimutatásai szerint 1973-tól az 1980-as évek elejéig az adósságállomány döntő része alacsony kamatozású svájci frankban volt, 1981–1982-től kezdve viszont az adósság devizaszerkezete lényegesen módosult, aminek fő oka éppen az volt, hogy az erős svájci frankban tartott adósság jelentős árfolyamveszteséget okozott (…). Az MNB vezetése a veszteségek csökkentése érdekében (…) úgy döntött, hogy csökkenti a svájci frank, és növeli – az 1981. évi 27 százalékról 1985-ig 60 százalékra – a dollár arányát. Az 1980-as évek második felében a dollár aránya csökkent, miközben a német márkáé és a japán jené emelkedett, és fokozatosan kialakult a 30–30 százalékos dollár–jen–márka arány. (…) A jelentés szerint 1973 és 1991 között a finanszírozási költség (…) átlaga 9,31 százalék volt".[12]

A jegybanki hibák elfedését szolgálta a költségvetési törvényben évről évre szerepeltetett hamis, illetve tudatosan hibásan átnevezett tételek sora, melyek együttes célja nyilvánvalóan a politikai vezetés megtévesztését szolgálta az esetleges szakmai felelősségre vonásának elkerülése érdekében. Vagyis a jegybank és a kormányzat pénzügyi apparátusai nemcsak az állampárti rezsim lakosságát tévesztették meg, hanem az ország korabeli vezetését is, amit többek között a tanulmány alábbi részlete is alátámaszt:

> „[különös, hogy] épp azokban az években, 1978-ban és 1986-ban ugrik meg a külkereskedelmi hiány, amikor megnő az árfolyamveszteség. (Az összefüggés nem magyarázható az olajárakkal, mivel ezekben az években a dollár úgy gyengült, hogy az olajár nem nőtt.) Az a gyanú merült fel bennünk, hogy vajon nem lehetséges-e, hogy a jegybank külkereskedelmi hiányként könyvelte el az árfolyamveszteség egy részét. Tovább erősítette a kételyünket az a tény, hogy Magyarországra az olajár emelkedése csak 1975-től fokozatosan jött be, az adósság pedig már 1974-ben robbanásszerűen nő. Ugyanekkor jelentősen erősödött a svájci frank. Vajon nem lehet, hogy már az 1974-es hivatalos »folyó fizetési mérleg hiány« adat az árfolyamveszteség miatt ugrik meg?"[13]

Amennyiben reálisan tételezzük fel, hogy a késő Kádár-éra keretei között vezető beosztáshoz jutó – többszöri kiválasztási mechanizmusok során megrostált – rendszerhű személyi kör alkotta felső-szakapparátusok nem pusztán autonóm jelleggel vállalták fel a pártvezetés félretájékoztatásának stratégiáját, akkor valamiféle informális kooperáció megalapozottan vélelmezhető e technokrata elitcsoportok között az ország által lehívott – a reálgazdaság állapotához képest – felesleges devizahitel-állomány tőkefelhalmozási célú felhasználási stratégiájának megvalósítása érdekében. Vagyis a szakszerűtlenségen túlmenően nagy valószínűsége lehetséges a tudatos eladósítási stratégia érvényesülésének is annak érdekében, hogy az országot a hidegháborús logika hatalmi érdekeltségei mentén tudatosan túlhitelező nyugati pénzintézetek felől hozzájussanak bizonyos mérvű

[12] Uo. 267. o.
[13] Uo.

– akár a korai spontán privatizációtól kezdődően magánosítási célokat is szolgáló – tőkefelhalmozási és annak folytán vagyonszerzési lehetőségekhez.

Az iménti – első látásra talán meglepő – állításomat a Tax Justice Network nevű nemzetközi szervezet vonatkozó becslésére alapozom, melynek értelmében Magyarországról a késő Kádár-rendszertől kezdődően 2010-ig 242 milliárd dollárt utaltak offshore számlákra, amellyel országunk a 13. legnagyobb veszteséget szenvedte el a világon. A hazánknál nagyságrendekkel jelentősebb orosz nemzetgazdaságból mindössze a magyar vagyontömeg kétszeresét utalták ki hasonló módon. A 2009-es hazai bruttó külső államadósság 100 milliárd dollárt sem tett ki, vagyis a magyar államadósságnak akár a duplája is könnyűszerrel kifizethető lett volna a késő kádári technokrácia domináns helyzetbe kerülésének rendszerváltást megelőző időszakában és e hálózat állampárti politikai tőkéjének nagyvállalkozói tőkére konvertálásának két évtizedében (1990 és 2010 között). A hazánkat sújtó vagyonkimenekítés globálisan is kimagasló mértékére rávilágít, hogy Európából kizárólag Magyarországnál nagyobb középhatalmi pozíciójú nemzetgazdaságok állnak a 154 államból álló listán hazánk előtt (az imént említett Oroszországon túlmenően Lengyelország, Ukrajna és Törökország).[14]

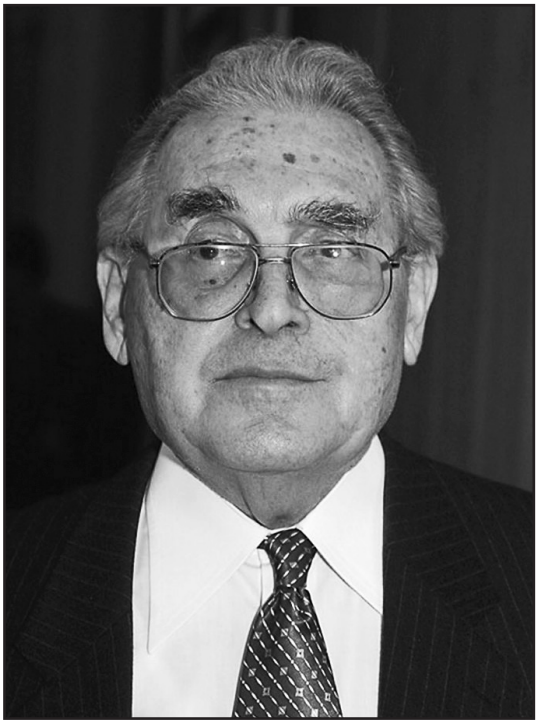
„(…) Magyarországról a késő Kádár-rendszertől kezdődően 2010-ig 242 milliárd dollárt utaltak offshore számlákra, amellyel országunk a 13. legnagyobb veszteséget szenvedte el a világon. A hazánknál nagyságrendekkel jelentősebb orosz nemzetgazdaságból mindössze a magyar vagyontömeg kétszeresét utalták ki hasonló módon.”

IV.
VAJON KIZÁRÓLAG KÁDÁR IRÁNYÍTOTTA A KÁDÁR-ÉRÁT?

Tekintettel az erőforrás-átcsatornázás gigantikus volumenére, a folyamat szervezett jellege nehezen vonható kétségbe. A Kádár-éra – főként annak konszolidált időszakában – egyre kevésbé definiálható egyszemélyi vezetési modellként, aminek tükrében kijelenthető, hogy a rezsim látható karakterét meghatározó főtitkár mellett több – hozzá mérhető súllyal bíró – vezető személyiség befolyása is érvényesülhetett a hatalmi képződmény szakapparátusi struktúráinak csúcsán. Ha a fenti vagyonfelhalmozási és tőkeképzési célból szerveződő apparátusbeli hálózatnak volt egyáltalán egyszemélyi vezetője, akkor az a technokrata politikus – pozíciójából adódóan – nem lehetett más, mint a tervhivatali és jegybanki pénzügyi szakértők több generációjának rekrutációját biztosító Fekete János. Az egykori MNB alelnök – közvetlenül Kádár felé referálva – egy emberöltőn keresztül önhatalmúlag határozhatta meg az ország külső hitelfelvételi stratégiáját, illetve annak napi gyakorlatát. Szerepe leginkább a három T kulturális modelljét megalkotó Aczél György kultúrában betöltött funkciójával állítható párhuzamba a gazdaságpolitika terén.

A Belügyminisztérium II/4-es hírszerző osztályának eleinte Sötét, majd Lektor néven beszervezett ügynökeként a tartótisztjei és a pénzügyminiszterek felé rendszeresen jelentő technokrata pénzügyi vezető 1945 óta párttagként és 1948 óta vezető beosztású jegybanki munkatársként építette ki nyugati bankkapcso-

[14] A nemzetközi kutatás eredményét a *Napi Gazdaság* című gazdasági napilap cikke ismertette 2013. május 24-én: https://www.napi.hu/magyar_gazdasag/dobbenetes_mennyisegu_penz_hagyta_el_magyarorszagot.554501.html.

Fekete János (1918–2009)
Forrás: demokrata.hu

latait. Pályája az '56-os forradalmat követően meredeken ívelt felfelé, mikor részt vett a szovjetellenes szabadságharc során a forradalmárok mellé álló jegybanki munkatársaknak a pénzügyi és hitelezési apparátusokból való gyors eltávolítási folyamatában a jegybank pártszervezetének titkáraként.[15]

V.
KONKLÚZIÓ

Az ország valós reálgazdasági folyamataitól és a korabeli társadalom életszínvonalától nagyrészt független kialakult állami adósságállomány hibás menedzselése, költséges refinanszírozása, valamint átláthatatlan felhasználása együttesen vezetett a hazánkat a rendszerváltozás környékén sújtó krízishez. Ennek mértékét az alábbi adatok szemléltetik leginkább:

> „Az infláció felgyorsult, 1987-ben 8,4, 1988-ban már 15,5 százalékot tett ki, a gazdaság stagnált, a beruházások leálltak, a folyamat pedig 1989-ben se változott. Közben folytatódott az életszínvonal visszaesése. 1988-ban a reálbérek 6–7 százalékkal csökkentek, a fogyasztás 4–4,5 százalékkal lett kisebb (…). A társadalom alsó és felső tizede közötti különbség egyetlen év alatt, 1987-ről 1988-ra (…) 26 százalékkal emelkedett".[16]

A Kádár-éra utolsó szakaszában az adósságfinanszírozás célkitűzéseinek alárendelt államháztartási politika keretében állandósuló fiskális restrikció nem érte el deklarált célját, ugyanis az évek óta zajló kormányzati megszorítások ellenére az eladósodás folyamata a rezsim utolsó évében (1989-ben) tovább fokozódott:

> „A központi költségvetés deficitje március végén nem lehetett volna több 12 milliárd forintnál, ehelyett 29 milliárd hiányt mutattak ki, a különbség meghaladta a GDP 1%-át".[17]

A hibás adósságkezelés rendszerváltozást megelőző két évtized során megvalósuló gyakorlata folytán hazánkban kimagaslóan érvényesült térségi összevetésben a munkahelyvesztési tenden-

[15] A halála előtt nem sokkal a baloldali kormányzat által – az államelnök ezirányú ellenvéleményét negligálva – még Széchenyi-díjban is részesített Fekete János életútját a *Magyar Nemzet* 2013. június 12-én közreadott cikke taglalja részletekbe menően: https://magyarnemzet.hu/archivum/belfold-archivum/fekete-janos-sotet-multja-4098970.

[16] Mong Attila: i. m. 284. o.

[17] Uo. 285. o.

cia: a 30%-os foglalkoztatási visszaesés példának okáért háromszorosa volt a csehországinak.[18]

Mindennek ellenére fontos megjegyezni, hogy a hazai állami vagyon értéke 1989-ben a vagyonleltár utolsó összeállításakor készített értékbecslésekből kiindulva még legalább dupláját, de inkább háromszorosát érte a korabeli magyar államadósságnak. Mindez relatíve korszerű hazai gazdaságszerkezetre világít rá, hiszen a nemzeti tulajdonban lévő állami vállalatok – melyek a magyar kivitel közel 2/3-át, legalább 60%-át adták a korszak végén – képesek voltak a törlesztéshez szükséges devizaigény túlnyomó részének folyamatos előteremtésére. Azonban e kedvező adottságok ellenére az adósságpálya finanszírozása már csak vagyonfelélés útján volt lehetséges a rendszerváltozást követően. Az 1980 és 2010 közötti három évtizedben hazánk 150 milliárd dolláros veszteséget volt kénytelen elszenvedni az államadósság-kezelés és az annak folytán felgyorsított dömpingáras privatizáció révén, ami világháborús mértékű vagyonvesztésnek tekinthető.[19]

„(…) napjaink magyar államadósságának 70%-a a teljes foglalkoztatottság bármi áron történő fenntartására fókuszáló Kádár-éra adósságállományából következő árfolyamveszteség, valamint kamatoskamat-tartozás."

Annak ellenére, hogy a deviza-forrásbevonási időszakban realizált hozadékok nem a nemzeti középtársadalmat preferálták az 1970-es évek első felében, az adósságkrízis externalizált költségei már az adófizetőket sújtották az azt követő évtizedekben. E tipikusan a félperiférikus fejlettségi szinthez illeszkedő eladósodási pálya a latin-amerikai, délkelet-ázsiai feltörekvő országok autoriter rezsimjeinek tucatjainál volt megfigyelhető. A magyarországival nagyjából párhuzamosan érvényesülő – a félperifériákon általános – eladósodási ciklus egyfajta globálisan domináns pénzügyi trend keretébe illeszkedett a korszak egészében, az olajválságtól részben függetlenül, melynek következménye az alábbi működési modellt vonta maga után:

> „az adósságszolgálat (…) az eladósodott ország erőforrásainak nagy részét felemészti. Utána már semmi nem marad a szociális beruházásokra: a közoktatásra, a közkórházakra, a társadalombiztosításra".[20]

E tendencia következtében a feltörekvő országoknak és a harmadik világ államainak – a nemzetközi pénzügyi szervezetek és privát bankcsoportok felé fennálló – együttes külső adóssága négy évtized alatt az egészen elenyésző 54 milliárd dolláros kezdeti szintről 2000 milliárd dollár fölé emelkedett az 1970-es évek elejétől kezdődően.[21] Hazánkat ezen – a hidegháború megnyerésének célrendszerét szolgáló – végzetes folyamatnak szolgáltatták ki a konszolidált kommunizmus évtizedei során az önmeghatározásukban mindvégig technokrata és modernizációs identitású kései kádárista elitek. Ezen – a rendszerváltozás kormányzataira is áthagyományozódó – állandósuló adósságszolgálati terhek a népességfogyásban és a sok területen észlelhető közszolgáltatási színvonalvesztésben évtizedeken keresztül éreztették negatív hatásukat Magyarországon.

[18] Bogár László: *Idegrendszerváltás*. Budapest, 2009, Kairosz, 176. o.
[19] Uő: *A rendszerváltás bukása*. Budapest, 2010, Kairosz, 11. o.
[20] Jean Ziegler: *A szégyen birodalma*. Budapest, 2009, Kairosz, 81. o.
[21] Uo. 38. o.